

A THROMBOCYTA-KÉPZÉS SZABÁLYOZÁSÁNAK MATEMATIKAI MODELLEZÉSE*

46
2
Eller József, Győri István, Zöllei Magdolna², Krizsa Ferenc²
Szegedi Orvostudományi Egyetem Számítástechnikai Központja és
II. sz. Belgyógyászati Klinikája

Bevezetés

A thrombocyta-képzés szabályozásának mechanizmusáról ma még sokkal kevesebb ismeretanyag áll rendelkezésre, mint egyéb vérképzési folyamatokról /pl. erythropoesis/. Ez tükröződik abban is, hogy csak az utóbbi években jelentek meg a szakirodalomban a folyamat matematikai modellezésével foglalkozó publikációk. Wichmann és mtsai [7] 1979-ben, ill. Mapyuk [5] 1980-ban egy-egy négy kompartmentet /elkötelezett őssejtek, megakaryocyták, thrombocyták és thrombopoetin/ tartalmazó modellt adtak meg, és modelljeiket /egymástól különböző/ késleltetett argumentumu differenciálegyenletrendszerekkel irták le. Később Wichmann és Gerhardt [8] a thrombocyta-pusztulás részfolyamatát egy kétdimenziós Von Foerster-féle parciális differenciálegyenletrendszerral modellezték, külön kompartmentnek tekintve a lépben ill. a vérben levő thrombocytákat.

Az alábbiakban ismerttetendő modellünket az említett munkákra támaszkodva fejlesztettük ki [2], az ott közölt modellek általunk alkalmasnak ítélt elemeinek adaptálásával, ill. a következő lényeges módosításokkal:

- a proliferációs és a maturációs folyamatot is a sejtpopulációk kinetikájának modellezésében jól bevált Von Foerster-egyenlettel írjuk le, amely lehetővé teszi az osztódási és az érési idő pontosabb beépítését a modellbe;
- modellünk figyelembe veszi az elhalt thrombocytákból keletkező un. kalonok kísérletileg igazolt maturációt fékező hatását is.

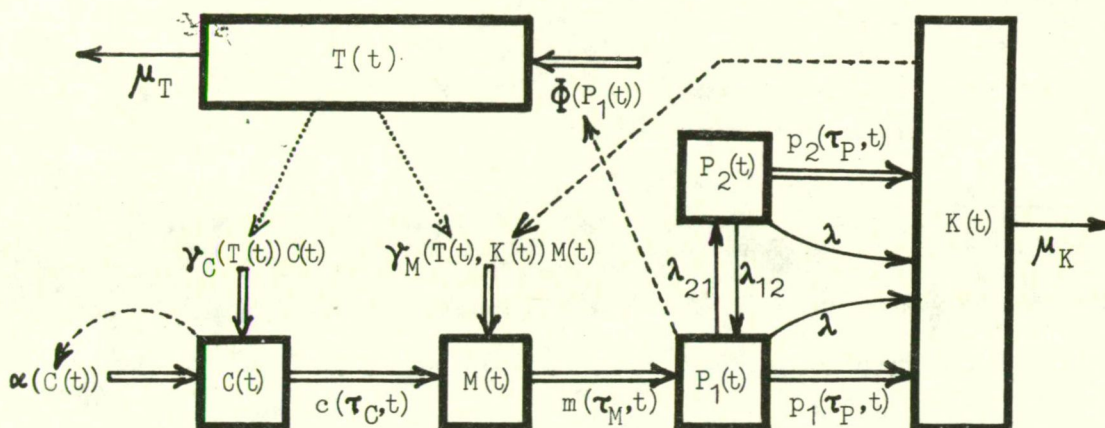
A modell leírása után röviden ismertetjük a modellegyenletek tulajdonságait, majd kitérünk az egyenletek numerikus megoldásához használt módszerekre és bemutatunk a modell számítógépes szimulációja során kapott két tipikus eredményt. Végül függelékben ismertetjük az alkalmazott Von Foerster-féle populációkinetikai egyenletet és a közelítésére felhasznált approximációs technikát.

A modell ismertetése

A thrombocyta-képzés folyamata röviden a következőképp vázolható: a csontvelőben levő pluripotens őssejtek egy részéből thrombocyta-irányban elkötelezett őssejtek keletkeznek, ezek néhány osztódást követően maturáló óriássejtekké, megakaryocytákká alakulnak, majd az érés befejeződésével thrombocytákká esnek szét és a vérbe kerülnek. A vérben levőkön kívül a thrombocyták jelentős hányada a lépben raktározódik, és a két thrombocyta-kompartment között folyamatos kétirányú diffúzió van. Az elkötelezett őssejtek osztódását és a megakaryocyták érését a thrombopoetin hormon stimulálja; ezenkívül kimutatták az elpusztult thrombocytákból keletkező kalonok maturációt gátló hatását is.

* Jelen munka az Egészségügyi Minisztérium 12/4-21/499. támogatási számú tárcaszintű kutatási témájában készült.

A folyamatra kidolgozott, hat kompartmentet tartalmazó matematikai modellünk sémája az 1. ábrán látható, míg a modellben szereplő mennyiségek jelentését az 1. táblázat foglalja össze /lásd a függelékét a Von Foerster-egyenlettel kapcsolatos jelölések és fogalmak jobb megértéséhez/.

1.Ábra. A modell sémája

(A nyilak jelentése: $\cdots \rightarrow$ ill. $-\cdots \rightarrow$ - stimuláló ill. gátló hatású szabályozás; $\Rightarrow$ ill. $\rightarrow$ - transzport, ahol a feltüntetett mennyiség rendre abszolút ill. (kiáramlás esetén) relatív áramlási sebességet jelöl.)

KOMPARTMENT	Teljes méret [N(t)]	Kor szerinti eloszlás sűrűségf.-e [n(a,t)]	Max. élet-tartam [τ]	Születési (input) sebesség [n(0,t)]	Relatív növekedési tényező [γ(t)]	Diffúzióból eredő növekedés sebessége
Elkötelezett őssejtek	C(t)	c(a,t)	τ _C	c(0,t)=α(C(t))	γ _C (T(t))	—
Megakaryocyták	M(t)	m(a,t)	τ _M	m(0,t)=c(τ _C ,t)	γ _M (T(t),K(t))	—
Keringő thrombocyták	P ₁ (t)	p ₁ (a,t)	τ _P	p ₁ (0,t)=m(τ _M ,t)	-λ	λ ₁₂ P ₂ (t)-λ ₂₁ P ₁ (t)
Lépbeli thrombocyták	P ₂ (t)	p ₂ (a,t)	τ _P	p ₂ (0,t)=0	-λ	λ ₂₁ P ₁ (t)-λ ₁₂ P ₂ (t)
Kalonok	K(t)	(—)	∞	$\sum_{i=1}^2 [p_i(\tau_P, t) + \lambda P_i(t)]$	-μ _K	—
Thrombopoetin	T(t)	(—)	∞	Φ(P ₁ (t))	-μ _T	—

1.Táblázat. A modell jelölései

A modell megalkotásához felhasznált főbb feltevések - az egyes kompartmentek sorrendjében - az alábbiak:

Elkötelezett őssejtek |C|

-- A kor szerinti megoszlás időbeli változását a

$$\frac{\partial}{\partial a} c(a,t) + \frac{\partial}{\partial t} c(a,t) = \gamma_C(T(t)) c(a,t), \quad a \in [0, \tau_C], \quad t \geq 0 \quad (1)$$

Von Foerster-egyenlettel írjuk le.

-- A thrombopoetin stimuláló hatását a γ_C növekedési tényezõn keresztül vesszük figyelembe, melyrõl feltesszük, hogy nemnegatív monoton nõvõ függvénye $T(t)$ -nek.

-- Feltesszük, hogy az elkötelezett õssejtek születési /keletkezési/ sebességére az elkötelezett õssejtek összmenyisége részérõl negatív visszacsatolás érvényesül, azaz $c(0,t)=\alpha(C(t))$, ahol α nemnegatív monoton csökkenõ függvény /sejttultermelés gátlása/.

-- A τ_C idõvel elõbb elkötelezetté vált õssejtek leszármazottai átlépnek a megakaryocytá-kompartmentbe.

Megakaryocyták /M/

-- Az alkalmazott Von Foerster-egyenlet:

$$\frac{\partial}{\partial a}m(a,t) + \frac{\partial}{\partial t}m(a,t) = \gamma_M(T(t),K(t))m(a,t), \quad a \in [0, \tau_M], \quad t \geq 0. \quad (2)$$

-- A thrombopoetin stimuláló és a kalonok gátló hatását a megakaryocyták /cytoplazmájának/ növekedésére a γ_M növekedési tényezõben vesszük figyelembe, melyrõl feltesszük, hogy $T(t)$ -nek nõvõ, $K(t)$ -nek csökkenõ nemnegatív függvénye.

-- A τ_M életkoru megakaryocyták thrombocytákká szétesve a vérbe kerülnek. A megakaryocyták mennyiségének mérésére nem a darabszámot választjuk egységnek, hanem a thrombocytá-tartalmat.

Thrombocyták a vérben /P₁/ és a lépben /P₂/

-- E két thrombocytá-kompartment kinetikáját a

$$\frac{\partial}{\partial a} \begin{bmatrix} p_1(a,t) \\ p_2(a,t) \end{bmatrix} + \frac{\partial}{\partial t} \begin{bmatrix} p_1(a,t) \\ p_2(a,t) \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\lambda - \lambda_{21} & \lambda_{12} \\ \lambda_{21} & -\lambda - \lambda_{12} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} p_1(a,t) \\ p_2(a,t) \end{bmatrix} \quad (3)$$

kétdimenziós Von Foerster-egyenlettel írjuk le / $a \in [0, \tau_p], t \geq 0$ /, ahol a λ_{12} és λ_{21} /relativ/ transzportegyütthatóju tagok reprezentálják a két kompartment közti diffúziót.

-- A τ_p életkor elérésekor bekövetkező "fiziológias halál" mellett Wichmann és Gerhardts [8] nyomán feltételezünk egy kortól független, állandó λ /relativ/ intenzitású thrombocytá-veszteséget is, melyet szintén (3) jobboldalában vettünk figyelembe.

Kalon-kompartment /K/

-- A kalonok az elpusztuló thrombocytákból származnak. Ha a kalonokat úgy mérjük, hogy egységnyi thrombocytából egységnyi kalon keletkezik, akkor a kalonok keletkezési sebessége egyenlõ a thrombocyták pusztulási gességével.

-- Feltesszük, hogy a kalonok lebomlása lineáris kinetikát követ, μ_K eliminációs állandóval.

E feltevésünk mellett a kalon-kompartmentet a

$$\dot{K}(t) = [\lambda P_1(t) + \lambda P_2(t) + p_1(\tau_p, t) + p_2(\tau_p, t)] - \mu_K K(t), \quad t \geq 0 \quad (4)$$

differentiálegyenlettel írjuk le.

Thrombopoetin /T/

-- A thrombopoetin képzésére a keringő thrombocyták gátló hatást fejtenek ki, úgyhogy a keletkezési sebesség, ϕ , monoton csökkenő módon függ $P_1(t)$ -től.

-- A thrombopoetin-elimináció sebessége $\mu_T T(t)$.

Ezek alapján a thrombopoetinre vonatkozó egyenletünk:

$$\dot{T}(t) = \phi(P_1(t)) - \mu_T T(t), \quad t \geq 0. \quad (5)$$

Megjegyezzük, hogy a (4)-(5) egyenletek felfoghatók olyan integrált Von Foerster-egyenletként, ahol a maximális életkor $\tau = \infty$, s így ez nem okoz idő-késleltetést az egyenletekben. Más a helyzet az (1)-(3) Von Foerster-egyenleteknél, melyek integrált alakja a függelék alapján

$$\dot{C}(t) = \alpha(C(t)) - c(\tau_C, t) + \gamma_C(T(t))C(t) \quad (6)$$

$$\dot{M}(t) = c(\tau_C, t) - m(\tau_M, t) + \gamma_M(T(t), K(t))M(t) \quad (7)$$

$$\dot{P}(t) = p(0, t) - p(\tau_P, t) + \Lambda P(t) \quad (8)$$

ahol $\underline{P}(t) = [P_1(t), P_2(t)]^T$, $p(a, t) = [p_1(a, t), p_2(a, t)]^T$, $a \in [0, \tau_P]$ és Λ a (3) egyenlet jobboldalán szereplő 2×2 -es mátrix. Ha a (4) és a (6)-(8) egyenletekben szereplő $c(\tau_C, t)$, $m(\tau_M, t)$ és $p(\tau_P, t)$ output sebességeket a függelék (F2) képlete alapján kifejezzük a születési sebességekkel és a $t=0$ -hoz tartozó kezdeti sűrűségfüggvényekkel, akkor - mint az könnyen ellenőrizhető - a (4)-(8) modell-egyenletrendszer egy késleltetett argumentumu integro-differenciálegyenletrendszert fog képezni [3].

A modell-egyenletek tulajdonságai

A modell gyakorlati alkalmazhatóságának szükséges feltétele, hogy az egyenletek megoldásai rendelkezzenek bizonyos alapvető matematikai /egzisztencia-unicitás/, az állapotváltozók fizikai jelentéséből adódó /nemnegativitás/, ill. a biológiai ismereteknek megfelelő /egyensúlyi helyzethez való konvergencia/ tulajdonságokkal. Ezirányu vizsgálataink eredményeit [3]-ban közöltük, itt csak röviden összefoglaljuk őket, mellőzve a matematikai precizitást:

-- Az α , γ_C , γ_M és ϕ szabályozó függvényekre tett szokásos Lipschitz-feltételek mellett a modell-egyenleteknek bármely nemnegatív kezdeti állapothoz pontosan egy megoldása tartozik, amely nemnegatív és korlátos a $[0, \infty)$ intervallumon.

-- Ha a szabályozó függvényekre teljesül a folytonosság és a szigorú monotonitás feltétele, akkor a modell-egyenletekhez pontosan egy egyensúlyi állapot /azonos konstans megoldás/ tartozik.

-- Ha a szabályozó függvények az

$$\begin{aligned} \alpha(x) &= A_S \exp(-B_S x) + C_S, & \phi(x) &= A_P \exp(-B_P x) \\ \gamma_C(x) &= A_C + B_C x, & \gamma_M(x, Y) &= A_M + B_M x + C_M \exp(-D_M Y) \end{aligned} \quad (9)$$

formulákkal adottak, akkor a modell paramétereire tett alkalmas nagyságrendi feltételek mellett az egyensulyi állapot aszimptotikusan exponenciálisan stabilis.

Számítógépes szimuláció

A modell-egyenletek numerikus megoldásánál a (4)-(8) retardált integro-differenciálegyenletrendszer helyett a parciális differenciálegyenleteket tartalmazó (1)-(5) rendszerből indultunk ki. Az (1)-(3) Von Foerster-egyenleteket a függelékben leírt módon, közönséges differenciálegyenletrendszerekkel approximáltuk. Az így kapott egyesített közönséges differenciálegyenletrendszer numerikus integrálására a Runge-Kutta-Fehlberg módszert alkalmaztuk.

A szimulációhoz a szabályozó függvényeket a (9) képletek szerint választottuk. A modell-paraméterek értékeinek megválasztásánál az a probléma merül fel, hogy egy normális thrombocytopoosis-kinetika szimulációjához a paraméterek 'normálértékeinek' ismeretére lenne szükség. Az orvosi irodalom adataira támaszkodva, a paramétereket úgy választottuk meg, hogy jó közelítéssel teljesüljenek a

$$\begin{aligned} \tau_C &= 150, & \tau_M &= 70, & \tau_P &= 240 & [\text{óra}] \\ \exp(\tau_C \gamma_C(T^*)) &= 2^4 & & & & & / \text{elkötelezett \u00f3ssejtek \u00e1tlagosan 4} \\ & & & & & & / \text{oszt\u00f3d\u00e1son mennek keresztül/} \\ \exp(\tau_M \gamma_M(T^*, K^*)) &= 4000 & & & & & / \text{egy megakaryocyt\u00e1 \u00e1tlag 4000} \\ & & & & & & / \text{thrombocyt\u00e1t produk\u00e1l/} \\ P_2^*/P_1^* &= 1/3 & & & & & / = \text{a l\u00e9pben \u00e9s a v\u00e9rben lev\u0151 thrombocyt\u00e1k} \\ & & & & & & / \text{ar\u00e1nya norm\u00e1l\u00e1llapotban/} \end{aligned}$$

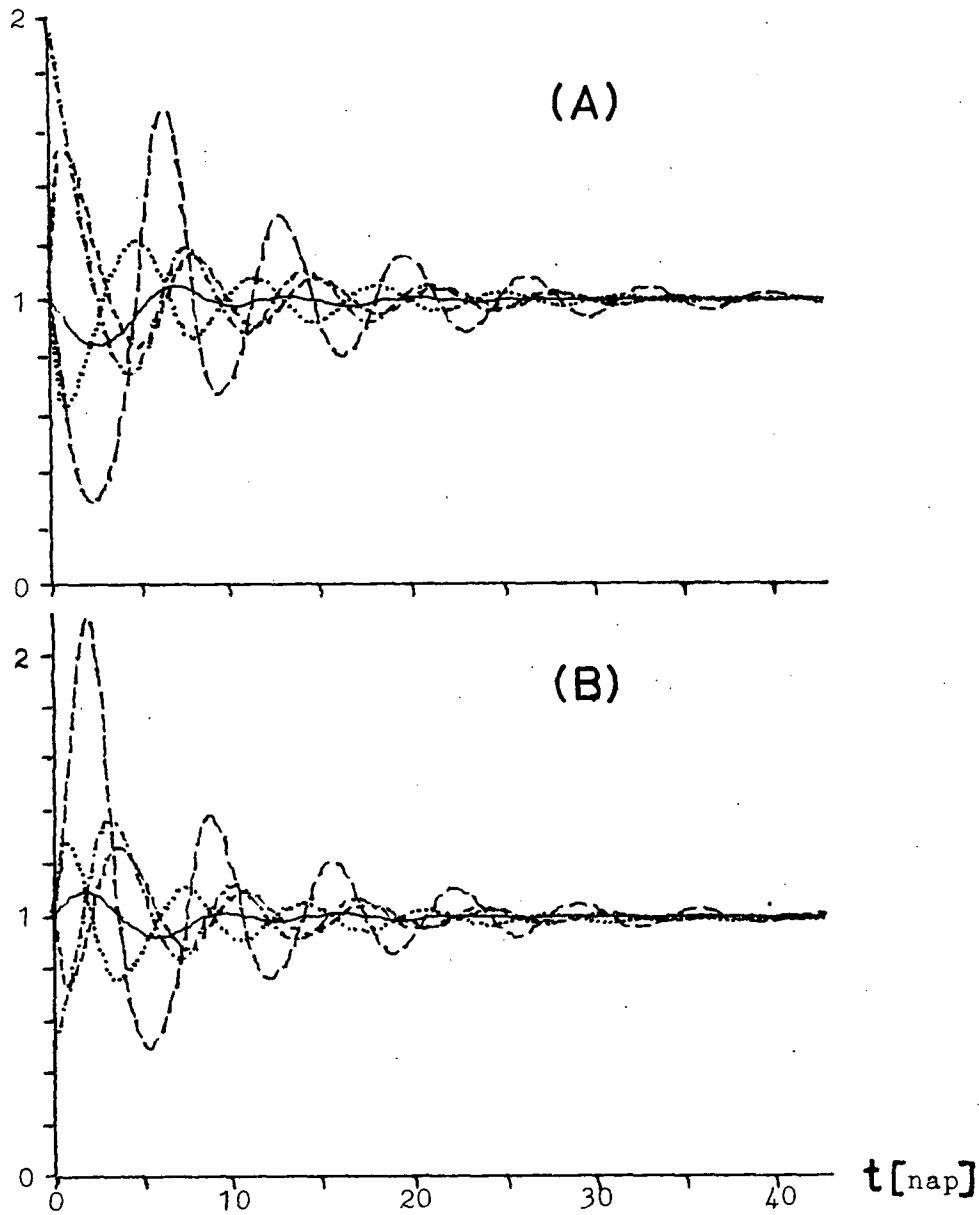
rel\u00e1ci\u00f3k, ahol a * fel\u00fcld\u00edj\u00e9s az egyensulyi \u00e9rt\u00e9kre utal. A fenti felt\u00e9telek teljes\u00edt\u00e9se ut\u00e1n megmaradt szabads\u00e1gi fokok tekintet\u00e9ben a param\u00e9terek v\u00e1laszt\u00e1sa \u00f6nk\u00e9nyes volt.

A 2. \u00e1bra az egyensulyi \u00e1llapot\u00e1ból a t=0 id\u0151pillanatban k\u00e9tf\u00e9lek\u00e9ppen kimozd\u00edtott rendszer kinetik\u00e1j\u00e1nak szimul\u00e1ci\u00f3j\u00e1val kapott eredm\u00e9nyeket mutatja /P₂(t) kiv\u00e9tel\u00e9vel/.

Az (A) esetben pillanatszer\u00fc thrombocyt\u00e1-input \u00e1ltal okozott ideiglenes thrombocytosis, a (B) esetben pedig hirtelen thrombocyt\u00e1-veszt\u00e9sb\u0151l ered\u0151 /ideiglenes/ thrombocytopeni\u00e1t szimul\u00e1ltunk. Az \u00e1llapotv\u00e1ltoz\u00f3kat a megfelel\u0151 egyensulyi \u00e9rt\u00e9kekkel norm\u00e1ltuk.

F\u00dcGGELEK: A Von Foerster-egyenlet \u00e9s approxim\u00e1ci\u00f3ja

Legyen egy popul\u00e1ci\u00f3ban a t id\u0151pontban a \u00e9s a+Δa k\u00f6zti \u00e9letkoru egyedek s\u00e1ma n(a,t)Δa+o(Δa) \u00e9s legyen τ>0 az egyedek maxim\u00e1lis lehets\u00e9ges \u00e9letkora. Ez esetben n(0,t) a sz\u00fclet\u00e9si sebess\u00e9g, azaz a 0 \u00e9letkoru egyedek keletkez\u00e9si sebess\u00e9ge, n(τ,t) a maxim\u00e1lis \u00e9letkoru egyedek popul\u00e1ci\u00f3b\u00f3l val\u00f3 kil\u00e9p\u00e9si sebess\u00e9ge \u00e9s N(t)=∫₀^τn(a,t)da a teljes popul\u00e1ci\u00f3 m\u00e9rete, azaz n(a,t) /mint 'a' függv\u00e9nye/ a popul\u00e1ci\u00f3 t id\u0151pontbeli kor szerinti megoszl\u00e1s\u00e1nak s\u00fcrt\u00e9sgf\u00fcggv\u00e9nye.

2. Ábra. Thrombocytopoesis-kinetika szimulált görbéi

(A): thrombocytosis, (B): thrombocytopenia

Görbék jelentése: $\frac{C(t)}{C^*}$ $\frac{M(t)}{M^*}$ $\frac{P_1(t)}{P_1^*}$ $\frac{K(t)}{K^*}$ $\frac{T(t)}{T^*}$

Tegyük fel, hogy a t időpontban a és $a+\Delta a$ közti életkoru egyedekek száma Δt idő elteltével az

$$[n(a,t)\Delta a + o(\Delta a)][1 + \gamma(t)\Delta t + o(\Delta t)]$$

értékre változik. Ekkor a populáció kor szerinti megoszlásának idő-

beli változását a Von Foerster [6] által megadott

$$\frac{\partial}{\partial a}n(a,t) + \frac{\partial}{\partial t}n(a,t) = \gamma(t)n(a,t), \quad a \in [0, \tau], \quad t \geq 0 \quad (F1)$$

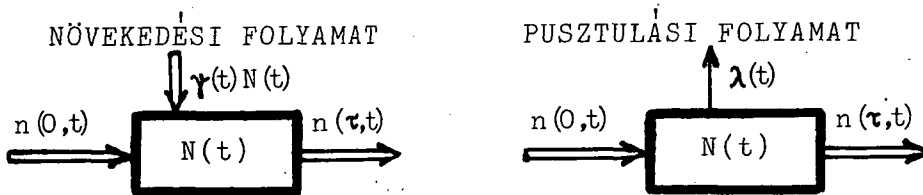
parciális differenciálegyenlet írja le. Könnyen ellenőrizhető, hogy (F1) megoldása a következő formula szerint fejezhető ki a peremfeltételekkel:

$$n(a,t) = \begin{cases} \exp\left(\int_0^t \gamma(s) ds\right) n(a-t, 0), & 0 \leq t \leq a \\ \exp\left(\int_{t-a}^t \gamma(s) ds\right) n(0, t-a), & t \geq a \end{cases} \quad (F2)$$

ahol $n(a,0)$ ($a \in [0, \tau]$) a kezdeti sűrűségfüggvény. Szintén egyszerűen származtatható (F1)-ből az alábbi integrált Von Foerster-egyenlet:

$$\dot{N}(t) = n(0,t) - n(\tau,t) + \gamma(t)N(t), \quad t \geq 0. \quad (F3)$$

$\gamma(t) \geq 0$ esetben növekedési, $\gamma(t) = -\lambda(t) \leq 0$ esetben pedig pusztulási folyamatról beszélünk; (F3) mindkét esetben egy-egy kompartment-modell egyenletének tekinthető, amelyek sémája az F1. ábrán látható.

F1. Ábra

(A nyilak jelentése ugyanaz, mint az 1. ábránál)

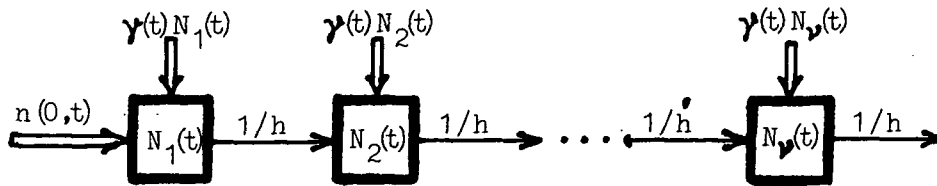
Tekintsük most a $[0, \tau]$ intervallum $h = \tau/v$ lépésközzel való ekvidisztáns beosztását és jelölje $N_i(t)$ az i -edik kor-intervallumba eső egyedek számát. Ekkor teljesülnek az (F3)-mal analóg

$$\dot{N}_i(t) = n((i-1)h, t) - n(ih, t) + \gamma(t)N_i(t), \quad t \geq 0$$

egyenletek, melyekből az $N_i(t) = \int_{ih-h}^{ih} n(a,t) da + n(ih, t)h$, $i=1, \dots, v$, approximáció alkalmazásával a következő közelítő közönséges differenciálegyenletrendszer nyerjük:

$$\dot{N}_i(t) \approx \frac{1}{h}N_{i-1}(t) - \frac{1}{h}N_i(t) + \gamma(t)N_i(t), \quad i=1, \dots, v, \quad (F4)$$

ahol $N_0(t) = hn(0,t)$. Az (F4) integrálásával nyert $\tilde{N}_i(t)$ közelítő megoldásokból $N(t)$ közelítését a $\sum_{i=1}^v \tilde{N}_i(t)$ összegzéssel kapjuk. Megjegyezzük, hogy a fenti közelítés lényegében ekvivalens az egyenesek módszerének [1] az (F1) parciális differenciálegyenletre való alkalmazásával, amelyre a konvergencia ($h \rightarrow 0$) bizonyított. Azonban az (F4) közelítő egyenleteknek egy kompartment-modell is megfeleltethető, melynek sémáját az F2. ábrán láthatjuk.

F2.Ábra

Irodalom

- [1] Berezin I.S., Zhidkov N.P.: Computing Methods, Vol. I. Pergamon Press, Oxford, 1965.
- [2] Eller J., Györi I., Zöllei M., Krizsa F.: A mathematical model of thrombopoiesis. Abstracts of the 19th Congress of the International Society of Haematology, Budapest, Aug. 1-7, 1982, p. 343.
- [3] Györi I., Eller J., Zöllei M., Krizsa F.: Properties of a mathematical model of thrombopoiesis based on the Von Foerster approach. Proc. IFIP TC7 Working Conf., Moscow, 1982 /eds. G.I. Marchuk, L.N. Belykh/ North Holland, Amsterdam. /megjelenés alatt/
- [4] Krizsa F., Kelemen E., Cserháti I., Lajtha L.: Specific thrombopoietic inhibition by syngeneic platelet homogenates. Biomedicine 27: 145-148, 1977.
- [5] Марчук Г.И.: Математические модели в иммунологии. Наука, Москва, 1980, pp. 200-206.
- [6] Von Foerster H.: Some remarks on changing populations. In: The Kinetics of Cellular Proliferation /ed. F. Stohlman Jr./ Grune & Stratton, New York - London, 1959, pp. 382-407.
- [7] Wichmann H.-E., Gerhardt M.D., Spechtmeyer H., Gross R.: A mathematical model of thrombopoiesis in rats. Cell Tissue Kinet. 12: 551-567, 1979.
- [8] Wichmann H.-E., Gerhardt M.D.: Platelet survival curves in man considering the splenic pool. J. Theor. Biology 88: 83-101, 1981.